



УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-2-10>

АРХЕТИПОВІ ОБРАЗИ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА У СТУДЕНТІВ ВИПУСКНИХ КУРСІВ

Танасійчук Олена Миколаївна,
практичний психолог

Миколаївський обласний клінічний госпіталь ветеранів війни,
аспірантка

Херсонський державний університет

prioralaunch@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9408-0248>

У статті автор описує результати діагностичної роботи зі студентами випускних курсів спеціальності «Психологія». Основною метою роботи є висвітлення результатів емпіричного дослідження архетипових образів на етапі закінчення університету та підготовки до майбутньої діяльності.

Методи. Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету та Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського за участю 80 студентів випускних курсів. Було використано діагностичний інструментарій, а саме: алгоритм написання та аналізу казки (А. Яцюк в авторській модифікації), методика «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований у НДІ ім. Бехтерева). Обрані методики дослідження повністю відповідають меті, завданням, які виділені автором, та дають можливість статистично опрацювати результати. Для математичної обробки результатів автором використано факторний аналіз та коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, що проводився за допомогою комп'ютерної програми SPSS, версії 17.0.

Результати дослідження представлені у вигляді якісного аналізу казки досліджуваних з виділенням домінуючої тематики, основних героїв та антигероїв, особливостей взаємодії між героями як архетиповими образами. На основі кореляційного аналізу за шкалами методики «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований у НДІ ім. Бехтерева) доведено, що героя та антигероя казки можна розглядати як особистісні характеристики самого досліджуваного, а також статистично підкріплено ідею, що студенти бажають мати більш розвинені вольові якості та отримувати позитивну оцінку власної особистості від оточуючих.

Висновки. Доведено, що архетип може бути використано в науковому плані, оскільки він базується на характеристиці категорії психічного образу та має нейрофізіологічну основу, подібну до процесу імагінації. Для роботи використано комбінацію методик дослідження, результати за якими є важливими науковими даними. Виділено, що для студентів випускних курсів професійний архетиповий образ Я відповідає факторній структурі з назвою «Реаліст», «Консул», «Майстер», «Політик», «Непосида». Факторна матриця героя, або Персони, характеризується образами «Винахідник», «Вчитель», «Керівник», «Спортивний тренер» та «Композитор». Факторизація особистісних характеристик антигероя, або тіні особистості, представлена образами «Медіатор», «Командир», «Консул», «Реаліст» та «Інспектор». Перспективами подальших наукових досліджень є продовження вивчення особливостей формування та становлення архетипних образів професії психолога на різних етапах професійного становлення.

Ключові слова: *персона, тінь, факторний аналіз, казка, особистісний диференціал.*

ARCHETYPE IMAGES OF PSYCHOLOGICAL PROFESSION IN GRADUATE STUDENTS

Tanasiichuk Olena Mykolaivna,
Practical Psychologist

Mykolayiv Regional Clinical Hospital of Veterans of the War,
Postgraduate Student

Kherson State University

prioralaunch@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9408-0248>

In the article the author describes the results of diagnostic work with students-psychologists on final courses. **The aim of the article** is to highlight the results of empirical research of archetypal images at the end of university and to prepare for future activities.

Methods. The study was conducted on the basis of Kherson State University and Mykolaiv National University named after V. Sukhomlinsky with the participation of 80 students of final courses. The methods were used such as: the algorithm for writing and analysing fairy tales (A. Yatsyuk, in author's modification),

the technique “Personal differential” (option adapted from Bekhterev Research Institute). The factor analysis and Pearson’s linear correlation coefficient were conducted as mathematical processing of the results using the SPSS computer program, version 17.0.

The results of the research are presented in the form of qualitative analysis of fairy tales investigated with the selection of dominant themes, main characters and antiheroes, features of interaction between heroes as archetypal images. On the basis of the correlation analysis on the scales of the method “Personal differential” (option adapted from Bekhterev Research Institute) it is proved that the hero and the antihero of the fairy tale can be considered as personal characteristics of the researched.

Conclusions. It is proved that archetype can be used in scientific terms, since it is based on the characteristic of the category of mental image and has a neurophysiological basis similar to the process of imagination. A combination of research methods was used for the work, the results of which are important scientific data. It is pointed out that for the students of the final courses professional archetypal image “P” corresponds to the factor structure with the name “Realist”, “Consul”, “Master”, “Politician”, “Fidget”. The factor matrix of the hero or Person is characterized by the images “Inventor”, “Teacher”, “Leader”, “Sports Coach” and “Composer”. Factoring of personal characteristics of an antihero or shadow of personality is represented by the images “Mediator”, “Commander”, “Consul”, “Realist” and “Inspector”. Prospects for further scientific research are to continue studying the peculiarities of formation and becoming of archetypal images of the psychologists’ profession at different stages of professional formation.

Key words: *person, shadow, factor analysis, fairy tale, personal differential.*

Вступ

Коливання соціального, економічного, політичного, військового характеру впливає на зміни як особистості, так і соціуму загалом. Суспільна свідомість через формування певних образів, що формулюються у соціумі, у зв’язку з подіями та ситуаціями, що відбуваються у житті цілої країни, наділяє індивідуальне несвідоме низкою мало диференційованих імпліцитних образів, а саме архетипів. На основі соціальних уявлень вони формуються там, де є обмаль інформації, є прогалини у знаннях щодо поширених об’єктів соціального буття, які стають необхідними особистості в той чи інший момент. Те ж саме стосується професійної самореалізації. Професію сучасна молодь обирає дещо інтуїтивно, на основі ідеалізованих образів, що сповнені соціальними уявленнями або примітивним змістом.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

У 2008 році Катерина Міхно захистила дисертацію на тему «Динаміка уявлень студентів-психологів про майбутню професію», в якій зазначила, що дослідження уявлень та образів професійного становлення необхідне з метою визначення помилкового бачення професії психолога та деформованих образів професійного Я з їх подальшою корекцією. З урахуванням специфічності змісту професії психолога К. Міхно (Міхно, 2008) вважає, що структуру уявлень та образів про таку професію слід розглядати як трикомпонентну: уявлення про суб’єкта професійної діяльності; уявлення про зміст діяльності, про її об’єкт, мету та засоби; уявлення про себе як про майбутнього психолога (зокрема, мотивація займатись психологією).

К. Міхно наполягає, що уявлення про професію є певним типом соціальних уявлень особистості, які переважно утворюються в результаті трансформації її індивідуальних образів, установок і соціальних стереотипів щодо конкретного виду професійної діяльності (Міхно, 2008). Важливо зазначити, що ці індивідуальні образи формуються на основі архетипу, який може змінюватися в процесі ускладнення професійної діяльності.

О. Самкова (Самкова, 2017) розглядає образ професії «Психолог» як когнітивний конструкт, який втілюється у мисленевий стереотип (мислеформу), виконуючи функцію орієнтації в навколишньому світі. Виключаючи когнітивний компонент, таке твердження також містить визначення й архетипу: як основи для формування стереотипного уявлення. Стереотипи формуються під впливом соціального оточення, штучно створених образів, продукованих ЗМІ та іншими людьми. О. Самкова зазначає, що студенти спеціальності «Психологія», обираючи навчання, рідко мають достовірні знання про конкретний зміст, завдання та методи, найчастіше образ психолога міфологізований і нереалістичний (Самкова, 2017). Саме ці уявлення ми й будемо досліджувати.

Важливість цієї теми визначена О. Сорокіною (Сорокіна, 2016). На основі емпіричних результатів авторка доводить, що корегування помилкових уявлень та образів відбувається досить швидко під час першого року навчання. Цьому сприяє поєднання теоретичного та практичного складників професійного навчання, спеціальні тренінги комунікації та лідерства, оглядові практики, залучення до волонтерської діяльності тощо. Трансформація



ідеалізованих уявлень відбувається «безболісно» та засвідчує свідоме прагнення стати висококваліфікованим фахівцем.

Поняття «архетип» (введено в науковий обіг К. Юнгом (Юнг, 1981)) може бути використано в науковому плані, оскільки воно базується на характеристиці категорії психічного образу. Як зазначає О. Баранов (Баранов, 2010), категорія образу є формою та інструментом роботи. Психічний образ існує як дослідницька категорія, так і поза межами наукового знання, як і інші процеси буття: біологічні, психічні, фізичні та інші. Образ є первинним у психіці людини, лінгвістичний компонент з'явився пізніше.

О. Зарубко (Зарубко, 2010) вважає, що буденна свідомість категоризується так, що це нагадує архетипи. Архетип визначається як імпліцитна модель взаємодії між універсальними діячами. Наводячи результати дослідження, науковець констатує, що фрагмент образу світу, що описує взаємодію між людьми, також має свою глибинну структуру, містить у собі комунікативні універсали, які можна визначити як архетипи.

У своїх роботах Дж. Хілман (Хілман, 2013) чітко прописав вплив архетипів на особистість загалом та професійне становлення зокрема. Так, первинність образів означає, що вони представлені в галузі пізнання, інстинктивна діяльність якого здійснюється на афективно-вольовому рівні. В галузі свідомого розуму інстинкт сприймається в образній формі. У сфері поведінки образи виявляються в інстинкті. Принцип, який організовує феномен образності, принцип, що забезпечує психічну реальність специфічними патернами і звичними властивостями – універсальністю, типовістю прояву, регулярністю, постійною повторюваністю протягом багатьох століть – є архетипом. Енергія архетипу інстинктивна, оскільки архетип – «поведінковий патерн» інстинкту, його значення або його «психічний еквівалент». Психічна структура – це процес драматичний, за Дж. Хілманом, і виходячи з цього, особистість являє собою театр архетипових фігур. Згідно з традиційним визначенням, архетип являє собою первинні форми, що визначають життя психічного (Юнг, 1981). Але їх існування не обмежується межами психіки, оскільки вони також виявляються у фізичній, соціальній, лінгвістичній, естетичній і духовній сферах.

Мета статті – розкрити та проаналізувати архетипові образи студентів, які закінчують навчання з психологічної спеціальності. *Науково-дослідні завдання*: 1. Коротке теоретичне узагальнення наукової літератури

для опису поняття «архетип» та доведення можливості його використання в науковому обігу. 2. Висвітлити методи та результати емпіричного дослідження. 3. Сформулювати факторну структуру архетипових образів студентів-психологів випускних курсів.

2. Методологія та методи

У статті висвітлюються результати однієї з необхідних груп у межах дослідження трансформації архетипових образів студентів та спеціалістів на різних етапах професійного становлення. Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету та Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, в якому взяли участь 80 осіб.

Для дослідження архетипових образів методики діагностики були структуровані у два етапи: 1 етап – написання казки за алгоритмом А. Яцюк в авторській модифікації, який має лише одну відмінність від оригінальної методики – написання тематичної казки (про свій професійний шлях) з використанням двох персонажів (позитивного та негативного). Цей етап є підготовчим, відбувається формування образів, їх диференціювання та виділення з несвідомої частини психіки; 2 етап – це оцінка героя та антигероя за шкалами методики «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований в НДІ ім. Бехтерева). На початку дослідження студенти оцінювали за допомогою запропонованої методики власні якості для можливості статистичного порівняння результатів.

Можливість використання казки як діагностичного інструментарію обґрунтована нейрофізіологічним підґрунтям для формування образів, який у своїй роботі описує Х. Турецька (Турецька, 2019).

Процес імагінації базується на здібності нейронів мозку створювати та підтримувати уявлення про об'єкт, який у цей час не присутній у сенсорному середовищі суб'єкта, але який був у його попередньому досвіді; як обмежений випадок ментальний образ може формуватися на основі вроджених, генетично закодованих енграм. Цей процес можливий за рахунок залучення структур лівої скроневої частки, префронтальної та тім'яної області аж до скроневої частки головного мозку. Імагінація – це не лише відтворення, це здатність нейронних ланцюгів поєднати у новий спосіб отримані раніше перцептивні образи для створення оригінальних продуктів. Завдяки уяві ми можемо не лише передбачати реальні події, але й збагачувати наше сприйняття світу й навіть створювати альтернативні світи. Уява також пов'язана з внутрішньою мовою, яка є ознакою самосвідомості

особистості. Уявлення і створення образів уяви – це конкретні випадки більш конкретного процесу – самопроекції, який залучає медіальну, тим'яну та лобні доли або ж дефолт-систему мозку (Турецька, 2019).

Для обробки та інтерпретації отриманих даних ми застосували факторний аналіз та коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, що розраховувався за допомогою комп'ютерної програми SPSS 17.0.

3. Результати та дискусії

Використання алгоритму написання та аналізу казки А. Яцюк (в авторській модифікації) – це підготовчий етап для подальшої оцінки образів, що виникають у процесі написання казки, розкриваються в ній, удосконалюються, набувають певного змісту. Інтерпретацію отриманих результатів почали з якісної обробки отриманих даних за такими критеріями, як: взаємодія між героями, основна тема, базові персонажі.

Якщо інтерпретувати образи героя та антигероя як персону та тінь особистості та особливості їх взаємодії, то важливо зазначити, що лише у 7,5% історій відбувається взаємодія між головними героями, що є позитивним вирішенням подібної взаємодії, оскільки спостерігається прийняття особистістю своїх тінювих характеристик, що стимулює до повноцінного розкриття свого особистісного та професійного потенціалу; у 15% казок конфліктна ситуація вирішується примиренням та прийняттям або відвертою бесідою з подальшим пошуком рішень, що підходять для обох: цей варіант також має позитивну тенденцію та описує стратегії особистості знаходити внутрішньо особистісний компроміс; у 35% представлених ситуацій спостерігається конфронтація, конкуренція або конфлікт, що не має вирішення або закінчується розривом взаємин – цей тип історій є свідченням неприйняття своєї тіні, її відторгнення, нерозуміння власного потенціалу; 15% історій описують дружбу, що переходить у конфлікт, який закінчується розривом, тобто спроба домовитися з власною тінню на такому етапі розвитку особистості не є успішною, але відторгнення – не остаточний варіант вирішення ситуації, а лише проміжний; у 20% казок герой аналізує ситуацію, робить з неї висновки, тобто приймає ситуацію та враховує отриманий досвід; у 7,5% – взагалі не було взаємодії між героями, студенти цієї групи спроможні оцінити себе лише з позитивної сторони.

За критерієм основної теми 100% досліджуваних описують особистісні сюжети, які розгортаються навколо теми шляху розвитку, боротьби за своє «місце під сонцем» у професійному плані, перші професійні

спроби або ситуації, в яких герої доводять свою значимість на рівні спеціалістів з великим досвідом роботи. Ці історії мають план, мету, чітку структуру і висновок з елементами моралі. 12,5% історій враховують, а не акцентують увагу на сімейних питаннях: описується неприйняття з боку батьків професійного вибору та спроби довести зворотне.

Якщо аналізувати основних персонажів, то ми маємо такий розподіл: 15% досліджуваних описують тварин, 12,5% – психологічні якості, 12,5% – казкових персонажів (в основному принцес); 2,5% – представників флори, а саме квітки; іменні персонажі – 7,5%; людський персонаж – 25% (описують батьків, ґендерну роль, стать); абстрактні речі – 15%; біблійних персонажів – 2,5%; предмети живої природи – 2,5%.

А. Одінцова (Одінцова, 2014) зазначає, що казки про тварин обирають особи, що перебувають у стані оральної та едіпальної тематики, тобто використовують способи саморегуляції, що пов'язана із застряганням у певному періоді психічного розвитку. Опис психологічних якостей означає, що особистість повністю усвідомлює свої негативні якості та здебільшого бажає від них позбавитися. Використання казкових персонажів свідчить про певний рівень інфантильності, бажання побути дитиною, яка отримує все і одразу, тільки забавивши цього. Іменні персонажі демонструють реальне життя людини, домінуючим у такої групи студентів є конкретне мислення, коли логічно-сміслові та креативні характерні для досліджуваних, що використовували абстрактні речі. Біблійні персонажі використовуються в найбільш сповнених моралі казках, їх використовують особистості з інфантильним характером, у тому плані, що людина покладається на вищі сили у вирішенні власних питань, а не на особистісні знання та вміння. Використання предметів живої природи, в нашому випадку сонечко, за К. Юнгом (Юнг, 1981) – це зв'язок з батьківською проблематикою, необхідність підтримки з боку рідних, їх значимість у житті досліджуваного.

У тестовому матеріалі методика «Особистісний диференціал» (варіант, адаптований у НДІ ім. Бехтерева) була використана тричі: для оцінки себе, свого основного героя та антигероя у казці. Провівши кореляційний аналіз (див. табл. 1) та проаналізувавши результати за трьома факторами між собою, була встановлена міжперсональна відмінність між показниками власних індивідуально-психологічних якостей особистості та в оцінці основного героя казки за факторами оцінки ($r=0,542$, при $p \leq 0,01$)



Таблиця 1

**Таблиця кореляційних зв'язків за методикою «Особистісний диференціал»
(варіант, адаптований у НДІ ім. Бехтерева)**

Фактори та образи	Я: фактор оцінки	Я: фактор сили	Я: фактор активності	Герой: фактор оцінки	Герой: фактор сили	Герой: фактор активності	Анти-герой: фактор оцінки	Анти-герой: фактор сили	Анти-герой: фактор активності
Я: фактор оцінки	1	,360*	,351*	,542**	,281	,386*	,164	-,088	,221
Я: фактор сили	,360*	1	,355*	,219	,376*	,092	,080	-,132	-,062
Я: фактор активності	,351*	,355*	1	-,039	-,091	,211	,291	-,181	,197
Герой: фактор оцінки	,542**	,219	-,039	1	,547**	,401*	,150	,042	,008
Герой: фактор сили	,281	,376*	-,091	,547**	1	,250	,099	-,229	-,223
Герой: фактор активності	,386*	,092	,211	,401*	,250	1	,295	,082	,259
Антигерой: фактор оцінки	,164	,080	,291	,150	,099	,295	1	-,009	,146
Антигерой: фактор сили	-,088	-,132	-,181	,042	-,229	,082	-,009	1	,695**
Антигерой: фактор активності	,221	-,062	,197	,008	-,223	,259	,146	,695**	1

Примітка: * – Значуща кореляція на рівні 0,05; ** – Значуща кореляція на рівні 0,01

Таблиця 2
Факторна матриця образу Я
після обертання варімакс

Характеристики	Фактори				
	1	2	3	4	5
Балакучий	,616	,256	,125	,313	,233
Добросовісний	-,218	,496		-,654	
Упертий		-,104	-,135	,408	,119
Відкритий	,320	,666		-,153	,121
Діяльний	,785	,288			
Чуйний	,827				
Енергійний	,557	,152	,285	-,117	,244
Справедливий		,341	,595	-,107	
Напружений	-,113				-,989
Метушливий				,833	
Товариський	,339	,898	,236	-,137	
Чесний			,962	-,185	
Самостійний	,225		,485		,123
Роздратований			-,160	,519	-,336
Впевнений	,193	,179	,196		,474

та фактором сили ($r=0,376$, при $p \leq 0,05$). Це може бути свідченням того, що героя досліджувані оцінюють як більш позитивного та сильного персонажа, ніж власну особистість. Є виражене бажання в очах оточуючих бути кращим та впевненішим. Кореляційний зв'язок внутрішньообразних факторів Я, героя та антигероя зумовлений їх пов'язаністю запропонованих характеристик у самій методиці, тобто у разі зниження показників

активності будуть меншими за значеннями і показники оцінки власної особистості. За тією ж схемою оцінка себе впливає на образ героя.

Не встановлено жодних кореляцій образу Я з антигероем, що є свідченням подібності даних. Отже, за отриманими результатами на основі критерію лінійної кореляції Пірсона ми можемо говорити, що описаний герой та антигерой – це прототип нашого досліджуваного, та ми можемо аналізувати казку як історію життя.

Проведений факторний аналіз дав нам можливість виокремити чіткі образи. Факторизація відбувалася у декілька етапів: на першому етапі з метою виділення необхідної кількості факторів було обрано метод обробки – аналіз головних компонентів – та побудова графіка власних значень; далі, орієнтуючись на криву графіка власних значень, нами було прийнято рішення виокремлення кількості факторів; далі ми використали інший метод факторизації (максимальної подібності), прокрутивши дані з різною кількістю факторів та з методом обертання даних – варімакс. Проаналізувавши показники, ми видалили з обробки характеристики, що не мали достатнього кореляційного навантаження. Було обрано найбільш оптимальну кількість факторів для кожного архетипового образу, включаючи показники статистичної значущості, у всіх випадках він більший за 0,05, тобто виділеної кількості

факторів досить. Для назви факторів були використані назви, які були дані типології Майерс-Бригс, що була розроблена на базі типології К. Юнга Девідом Кейрсі (Кейрсі, 1998). На нашу думку, така типологія є найбільш інформативною та різнобічною. Оскільки переклад з оригінальної мови можливий не одним, а декількома схожими професійними спрямуваннями, ми обирали більш відповідний за характеристиками образ для кожного з факторів.

Факторна структура образу Я складається з п'яти компонентів та представлена в табл. 2.

Фактор 1 має найбільшу вагу та інформативність (15,77%), який утворено палітрою таких змінних, як: балакучість (0,616), діяльнісність (0,785), чуйність (0,827), енергійність (0,557). Сукупність запропонованих характеристик, на нашу думку, відповідає профілю «*Реаліст*».

Фактор 2 (внесок до сумарної дисперсії – 12,23%) представлено характеристиками: відкритість (0,666), товариськість (0,898) та дістав назву «*Консул*», відповідну до соціальної ролі.

Фактор 3 (інформативність – 11,89%) утворено детермінантами справедливості (0,595), чесність (0,962) та самостійність (0,485) й інтерпретується як «*Майстер*».

Сукупність дисперсії фактора 4 становить 11,74 від загальної суми та включає такі характеристики, як: добросовісність (-0,654), упертість (0,408), метушливість (0,833), роздратованість (0,519), може мати назву «*Політик*».

Фактор 5 (внесок у сумарну дисперсію – 10,06%) визначається напруженістю (-0,989) та впевненістю (0,474) й інтерпретується як «*Непосида*».

Як зазначають у своїй теоретичній роботі Ц. Короленко та Н. Дмітрієва (Короленко, 2018), образ Я відповідає архетипу Self в юнганській концепції. Self є золоту серединою між свідомим та несвідомим, індивідуальним та соціальним, чоловічим та жіночим, центром психіки. Як ми можемо бачити з нашого дослідження, Self має ухил до комунікації із соціальним світом, його значущості для випускників університету, але взаємодія набуває професійних рис: оцінювати, підтримувати, розважати, обслуговувати; а індивідуальний образ пов'язаний з бажанням особистостей випробувувати власні сили.

Факторна структура образу героя є п'ятикомпонентною, результати якої представлені в табл. 3.

Фактор 1 (інформативність становить 17,16%) визначається компонентами бала-

Таблиця 3

Факторна матриця образу героя після обертання варімакс

Характеристики	Фактори				
	1	2	3	4	5
Балакучий	,872	,160			,126
Добросовісний		,764			,155
Упертий	-,268		,723	,217	,264
Відкритий	,547	,581			
Чуйний	,276	,286			,915
Енергійний	,698		,447	,466	,123
Впевнений	,255	,576	,360	,189	,232
Товариський	,337	,700		,333	,145
Чесний		,534	,195	,623	-,158
Роздратований	-,287	-,156	-,808	,472	,115
Сильний				,350	
Незалежний		,153	,492		-,127
Діяльний	,522		-,129		

кучість (0,872), відкритість (0,547), енергійність (0,698), діяльнісність (0,522), який конкретизується у назві «*Винахідник*».

Фактор 2 (внесок до сумарної дисперсії – 16,97%) репрезентовано низкою характеристик: добросовісність (0,764), відкритість (0,581), впевненість (0,576), товариськість (0,7), чесність (0,534). Змістове наповнення дає можливість дати назву «*Вчитель*».

Фактор 3 (сукупність дисперсії становить 13,99% від загальної) представлено компонентами: упертість (0,723), роздратованість (-0,808), незалежність (0,492) та охоплює сферу професійної реалізації під назвою «*Керівник*».

Фактор 4 (інформативністю 8,84% дисперсії ознак) охоплює індивідуальні ознаки: чесний (0,623) та сильний (0,350) і може називатися як соціальна роль «*Спортивний тренер*».

Фактор 5, охоплюючи 8,5% дисперсії ознак і має одну значимо виражену характеристику, а саме чуйний (0,915), та може називатися за цим фактором «*Композитор*».

Образ героя є втіленням Персона особистості, яка є більш соціалізована, що виконує функцію дзеркального відображення соціальних уявлень (Короленко, 2018). Образи Персона порівняно з образами Self набувають характеристик дорослості, базових психологічних якостей або дещо популяризують психологічну професію через її активне рекламування або заміщення більш зрозумілими для оточення професійними функціями.

Факторна структура образу антигероя також є п'ятикомпонентною та представлена в табл. 4.



Таблиця 4
**Факторна матриця образу антигероя
після обертання варімакс**

Характеристики	Фактори				
	1	2	3	4	5
Привабливий	,588	-,160	,141	,201	-,206
Сильний	-,197	,865	,048	,144	,042
Балакучий	,128	,342	,666	-,264	-,294
Добросовісний	,579	,085	-,140	,216	-,199
Відкритий	,128	,258	,779	,244	-,007
Добрий	,778	,115	,038	-,002	-,012
Незалежний	,048	,676	-,050	-,159	-,128
Діяльний	,141	,644	,318	,677	,065
Чуйний	,758	-,071	,301	,367	,168
Рішучий	,004	,797	,329	,080	,052
Справедливий	,798	-,191	,029	,161	-,016
Напружений	-,191	,069	-,133	-,091	,965
Дружелюбний	,862	,126	-,064	,004	-,107
Впевнений	-,039	,651	,398	,063	,049
Чесний	,824	,050	,247	-,099	-,085
Самостійний	,352	,684	,169	,426	,180
Роздратований	-,328	-,062	,053	-,544	,319

Фактор 1, пояснюючи 25,18% дисперсії ознак, поєднує в собі такі особистісні показники, як: привабливість (0,588), добросовісність (0,579), добрий (0,778), чуйність (0,758), дружелюбність (0,862) та чесність (0,824). Якщо змістовно інтерпретувати особистісні показники, то цей фактор можна назвати «Медіатор».

Фактор 2, інформативність якого становить 20,26%, об'єднав показники: сильний (0,865), незалежність (0,676), діяльність (0,644), рішучість (0,797), впевненість (0,651), самостійність (0,684). Процедурою факторного аналізу поєднані показники, що відповідають назві «Командир».

Фактор 3 (внесок до сумарної дисперсії 9,81%) визначається компонентом балакучість (0,666) та відкритість (0,779) та отримав назву «Консул».

Фактор 4, інформативність якого становить 8,16% від загальної дисперсії, об'єднав показники діяльнісність (0,677) та роздратованість (-0,544) та може бути окреслений як «Реаліст», хоча дуже схожий на тип темпераменту флегматик.

Фактор 5 має 7,7% інформативності та має лише одну, проте значущу характеристику напруженість (0,965) та відповідає характеристиці «Інспектор».

Як ми можемо бачити, образи антигероя більш близькі до психологічної професії та описують безпосередньо профіль психолога, а також врівноваженої людини в процесі виконання своїх обов'язків, а також належать до сфери бажаних професійних досягнень та звершень. Але ми можемо спостерігати

певний парадокс, оскільки К. Юнг (Юнг, 1981) описував тінь як відторгнену частину особистості; те, чим людина не бажає бути. Тінь – це зміст індивідуального без свідомого. У результаті статистичної обробки результатів образів антигероя ми отримали дуже близькі профілі до психологічної спеціальності та трудової загалом. Перший фактор антигероя, його високий показник дисперсії є свідченням того, що у студентів у процесі професійного навчання сформували правильний образ професії, тому для пояснення цього парагномена необхідно шукати індивідуальні або особистісні причини. Подібне витіснення насамперед пов'язане зі страхом виконання професійних обов'язків, переходу до нової соціальної ролі, відсутністю достатнього практичного досвіду. Якщо говорити про особистісні чинники, то, можливо, це розчарування в професії, зміна професійної орієнтації, цікавість до інших сфер професійної діяльності; можливо, вимоги до цієї професії спочатку були вищими, аніж отримали студенти на етапі закінчення навчання. Тобто може бути не сформована особистісна готовність до професійної діяльності. Ця ідея підтверджується у статті Ю. Демидової (Демидова, 2014), яка наголошує, що з наданням студентам необхідних знань та розвитком їхніх професійних навичок значну увагу треба приділяти розвитку особистісного компонента, який найчастіше є основною причиною багатьох труднощів у становленні майбутнього психолога-фахівця.

Підсумовуючи результати емпіричної та статистичної роботи, зазначимо, що дані факторного аналізу уможливили побудову факторної моделі Я, героя та антигероя для можливості їх порівняння. У цьому разі ми констатуємо, що виділені фактори є сформованими на основі отриманого досвіду та інтеріоризації соціальних уявлень образів власної професії, які впливають на особистість та її майбутнє професійне становлення.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу нам сформулювати низку теоретичних та практичних висновків відповідно до поставлених завдань: 1. Доведено, що архетип може бути використано в науковому плані, оскільки він базується на характеристиці категорії психічного образу та має нейрофізіологічну основу, подібну до процесу імагінації. 2. Для роботи використано комбінацію методик дослідження, результати за якими є значущими науковими даними. 3. Виділено, що для студентів випускних курсів професійний архетиповий образ Я відповідає факторній структурі з назвою «Реаліст», «Консул», «Майстер», «Політик»,

«Непосида». 4. Факторна матриця героя, або Персона, характеризується образами «Винахідник», «Вчитель», «Керівник», «Спортивний тренер» та «Композитор». 5. Факторизація особистісних характеристик антигероя, або тіні особистості, представлена образами «Медіатор», «Командир», «Консул», «Реаліст» та «Інспектор».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми та формує питання:

чому образ психолога на етапі закінчення університету набуває негативного змісту. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у продовженні вивчення особливостей формування та становлення архетипних образів професії психолога на різних етапах професійного становлення з порівнянням отриманих результатів та пошуком відповідей на запитання, яке спричинило це дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А.А. Образ как категория психологической науки. Институт искусств и дизайна, Художественно-графический факультет. Москва, 2010. С. 16–29.
2. Демидова Ю.Є. Проблема психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності психолога. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2014. № 34. С. 463–468.
3. Зарубко Е.Ю. Архетипы в обыденном сознании. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология*. 2010. № 27 (203). С. 37–43.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. 2-е изд., стереотип. Москва : Издательский центр «Академия», 2007. 240 с.
5. Короленко Ц.П., Дмитриенко Н.В. Основные архетипы в классических юнгианских и современных представлениях. *Медицинская психология в России*. 2018. № 1. С. 3–20. DOI: 10.24411/2219-8245-2018-11030 (дата звернення: 20.02.2020).
6. Міхно К.О. Динаміка уявлень студентів-психологів про майбутню професію : дис. ... к. психол. н. : 19.00.07. Київ, 2008. 276 с.
7. Одінцова А.М. Психологічний потенціал казки як метод розвитку життєвої ролі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. № 1. Т. 1. 2014. С. 69–73.
8. Самкова О.М. Трансформація соціального стереотипу професії у процесі навчання та практичної діяльності психолога : дис. ... к. психол. н. : 19.00.05. Херсон, 2017. 207 с.
9. Сорокіна О. Зміст уявлень студентів-психологів про специфіку майбутньої професійної діяльності. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Психологія)*. № 3 (54), 2016. С. 62–65.
10. Турецька Х.І., Сазонова О.В. Нейрофізіологічне підґрунтя символдрами як психодинамічного напрямку психотерапії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. № 1. 2019. С. 244–249. DOI: 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-57 (дата звернення: 20.02.2020).
11. Hillman J. Archetypal Psychology : Uniform Edition of the Writings of James Hillman. Washington : Spring Publications. 2013. 160 p.
12. Jung C.G. The archetypes and the collective unconscious. Princeton : Princeton University Press. 1981. 470 p.
13. Keirse D. Please Understand Me II: Temperament, Character, Intelligence. Del Mar, CA: Prometheus Nemesis Book Company. 1998, 350 p.

REFERENCES:

1. Baranov, A.A. (2010). *Obraz kak kategoriya psikhologicheskoy nauki [Image as a category of psychological science]*. Moskva: Institut Iskusstv i Dizayna: Khudozhestvenno-graficheskij fakul'tet [in Russian].
2. Demydova, Yu.Ye. (2014). Problema psikhologichnoyi hotovnosti studentiv-psikhologiv do profesijnoyi diyalnosti psikhologa [The problem of psychological readiness of students-psychologists for the professional activity of a psychologist]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchij ta zahalnoosvitnij shkolakh – Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*, 34, 463–468 [in Ukrainian].
3. Zarubko, E.U. (2010). Arkhetipy v obydennom soznanii [Archetypes in everyday consciousness]. *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Psikhologiya*. – Bulletin of the South Ural State University. Series: Psychology, 27, 37–43 [in Russian].
4. Zeyer, E.F. (2007). *Psikhologiya professional'nogo razvitiya: ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy [Psychology of professional development: textbook allowance for students]*. Moskva: Izdatel'skij tsentr "Akademiya" [in Russian].
5. Korolenko, Ts.P., Dmitriyenko, N.V. (2018). Osnovnyye arkhetipy v klassicheskikh jungianskikh i sovremennykh predstavleniyakh [The main archetypes in classical Jungian and modern representations]. *Meditsinskaya psikhologiya v Rossii. – Medical psychology in Russia*, 1, 3–20. DOI: 10.24411/2219-8245-2018-11030 [in Russian].
6. Mikhno, K.O. (2008). Dynamika uyavlen studentiv-psikhologiv pro maybutnyu profesiyu [Dynamics of ideas of psychology students about the future profession]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk APS of Ukraine [in Ukrainian].
7. Odintsova, A.M. (2014). Psikhologichnyy potentsial kazky yak metod rozvytku zhytlyevoyi roli [Psychological potential of a fairy tale as a method of development of a vital role]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Psikhologichni nauky". – Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series*, 1, 69–73 [in Ukrainian].



8. Samkova, O.M. (2017). Transformatsiya sotsialnoho stereotypu profesiyi u protsesi navchannya ta praktychnoyi diyalnosti psykholoha [Transformation of the social stereotype of the profession in the process of training and practical activity of the psychologist]. *Candidate's thesis*. Kherson: KSU [in Ukrainian].

9. Sorokina, O. (2016). Zmist uyavlen studentiv-psykholohiv pro spetsyfyku maybutnoyi profesiynoyi diyalnosti [Content of ideas of students-psychologists about the specifics of future professional activity]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka (Seriya: Psykholohiya)*. – *The pedagogical process: theory and practice (Series: Psychology)*. 54. 62–65 [in Ukrainian].

10. Turetska, Kh.I., Sazonova, O.V. (2019). Neyrofiziologichne pidgruntya symvoldramy yak psykhdynamichnoho napryamku psykhoterapiyi [Neurophysiological background symbolizedramas as psychodynamic direction of psychotherapy]. *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Psykholohichni nauky"*. – *Scientific Bulletin of Kherson State University, Psychological Sciences Series*. 1. 244–249 [in Ukrainian].

11. Hilman, J. (2013). *Archetypal Psychology: Uniform Edition of the Writings of James Hillman*. Washington: Spring Publications. 160.

12. Jung, C.G. (1981). *The archetypes and the collective unconscious*. Princeton: Princeton University Press. 470.

13. Keirse, D. (1998). *Please Understand Me II: Temperament, Character, Intelligence*. Del Mar, CA: Prometheus Nemesis Book Company. 350.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.

The article was received 03 March 2020.

УДК 151.9.943

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-2-11>

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ – ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Шемчук Оксана Миколаївна,

здобувач, викладач кафедри військової загальної практики – сімейної медицини

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

va.shem@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0641-0313>

Метою статті є емпіричне дослідження формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методики: визначення спрямованості особистості Б. Басса; «Типи мислення» (у модифікації Г. Резапкіної); діагностики практичної спрямованості мислення Л. Урванцева–Н. Володіної; визначення стресостійкості і соціальної адаптації Холмса і Раге; діагностики комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2); опитувальники: «Мотивація успіху та страх невдачі» А. Реана тощо.

Результати. Виявлено позитивну динаміку якісних параметрів характеристик професійного мислення жінок експериментальної групи порівняно з контрольною: за показниками поняттєво-змістового критерію відбулося підвищення: здатності до узагальнення й аналізу та інтерпретації, просторової уяви, емоційної стійкості; за показниками мотиваційно-цільового критерію: орієнтованості на взаємодію, на завдання, спрямованості за класами командних, зв'язку та спостереження та технологічних військових спеціальностей; за показниками операційно-регуляційного критерію підвищення: комунікативних та організаторських схильностей, показників моделювання досягнення цілей; за показниками рефлексивно-оціночного критерію підвищення: професійної самооцінки тощо.

Висновки. Виявлено динаміку у співвідношенні провідних типів професійного мислення жінок-військовослужбовців ДПСУ експериментальної групи: зменшення прояву адаптаційно-орієнтувального типу та збільшення ресурсно-рефлексивного й продуктивно-творчого типів професійного мислення.

Доведено позитивний вплив та ефективність розробленої тренінгової програми щодо формування професійного мислення майбутніх молодших інспекторів прикордонної служби, відображеного у показниках змістових характеристик продуктивно-творчого та ресурсно-рефлексивного типів, більш повноцінного здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо забезпечення прикордонного контролю.

Ключові слова: професійна діяльність, експериментальне дослідження, професійно-психологічний тренінг.